

О БИЉКАМА,
ЖИВОТИЊАМА
И ПРЕДЕЛИМА

српска митологија

ГРОБЉЕ И ГРОБОВИ

*Довле допловивши,
Ветрила своја спустивши,
У тврдом пристаништу ћутања
Да пристанемо.*

Гаврил Стефановић Венцловић (можда 1680. – можда 1749)

Аа пристанемо у тврдом пристаништу ћутања? Добри и глагољиви Гаврил, проповедник са горњег Дунава који је сањао Дрину, одриче се речи, свог јединог оружја. Он мисли да је одлика оног света ћутање, мук.

И нема ништа против тога, не плаши га неприсутност гласа. Напротив! Пристаниште – лука, затон, заклон – тврдо је, поуздано, баш због одсуства речи, варљивих речи, у њему је појава и суштина једно те исто.

И заиста, кад нас у сновима походе мртви они ћуте. Гледају нас и ћуте. Нема ту више ничег за говор, све је речено и исприповедано. А како живот измиче све је више мртвих, тишине, мука. Зато су деца причљива, брбљива, гуше се тек наученим речима као слаткишима, а старци ћуте. Деци су речи обећање будућности, блиставе и сјајне, старцима тек крпе на ветру. Зато се за блебетаваог старог човека каже да је подетињио.

Гробља су тиха места. Најтиша. На њима само птице певају, и тај пев птица

служи да нагласи ону тишину, која не може да живи сама у себи. Зими птице замени ветар и њише крошње гробљанског дрвећа, звижди и завија, урличе кроз голе гране.

Гробље је супротност селу, његовим пословима и данима, игри и смеху деце, гласању животиња, клепетању звона, откивању и брушењу косе, мирису дима и мирису хлеба, довикивању, псовкама и песми, удару чекића, секире, пуцању бича. Село је углавном звук, а гробље тишина што се над њим надвија као безгласна купола, високо горе, негде у ваздуху.

Ноћу, кад село заћути и заспе, купола се спусти. Они још живи сањају и тумарају неми својим сновима, а мртви излазе из гробова. Њихове сени, огромних очију, лелујају међу надгробним камењем и дрвећем. Они погледом пасу свет, слике се хране сликама.

Ноћу, под муклом куполом, мртви и живи деле исти свет. Мртви су мирни, а спаваач би да се пробуди, он би да дозове, да крикне, али гласа нема, само се уста отварају - као кад се риба праћака на

трави крај потока и покушава да ухвати дах - а уместо крика чује се тужно и танко цвиљење.

Јутро, прво плавичасто и хладно светло свитања што се пробија кроз ноћ, појави се као спас. Поново се зачују звуци, петао који кукуриче и лепета крилима, детлић, шева, кос. Прхну јаребице из траве и младог жита и купола се диже, високо негде, као да је никада није ни било.

Гробља су се оснивала на местима на којима се вода не задржава, на стрминама, пропланцима и главицама, у некадашњим светим гајевима, али и крај путева и раскршћа. Било је важно и да се са гробља пружа леп поглед. Тај поглед свакако није био намењен онима који, опхрвани болом, долазе на сахране и задушне дане. Био је намењен мртвима.

На гробљима су садили дрвеће и воћке, да покојници буду у хладу и да се сени мртвих хране сенима воћа. Кад умре момак, или девојка, ископа се млада воћка, она која тек треба да рађа, ископа се заједно са кореном, гране јој се оките пантљикама и шареним вуненим врпцама, па се тако накићена носи пред спроводом. А онда је засаде више главе покојникове. У јесен гробљем се шири мирис опалих јабука, шљива и крушака што труну и горки дах распуклих ораха. Све ће то да изгњили и иструли, та раскош укуса и мириса, овенчана ореолом јесењег сунца

и праћена зујањем пчела биће поднета мртвима на дар.

Истински оснивач гробља је онај ко је први сахрањен у њему, као што је родоначелник села онај ко је први саградио кућу. Сличност је ужасна, јер други оснива свет живих, а први свет мртвих. То би значило да за оснивачем гробља следи његова породица и сав његов род. Зато су, понекад, у ново гробље прво сахрањивали медведа, замену за човека, човека у крзну.

Мртве су сахрањивали на леђа, скрштених руку на прсима, главе окренуте ка западу, тако да им је лице гледало на исток, тамо где се сунце рађа. Уз њих су стављали и ситан новац, да им се нађе на путу, уз децу играчке, уз ратника мач, а крај занатлија сврдло, блању, чекић.

Да ли онамо где одлазе ратници настављају да ратују, столари да сврдлају и тешу, ковачи да кују? Не верујем! Пре ће то бити знаци, јасни и очигледни, за неми свет без речи, за тврдо пристаниште ћутања.

То је шкрти језик камена, који ће се уздићи над гробом у години након сахране. Човек отворене шаке, десне, сунце, месец, и то млад, онај који ће тек да расте, коњаник, јелен, биљке и њихове витице, венци и мртац повијен као беба.

Остати без гроба била је највећа казна. Кад краљ Вукашин куне Марка он каже:

Сине Марко, да те бог убије, ти немао гроба, ни порода.

Вукашин не жели Марку само смрт – да га бог убије! – већ и ишчезнуће. Без гроба нема ни оностраног живота, а без потомака нема сећања, нема живота у мислима живих. Те мисли о мртвима чине да је и свако од нас гробље, да са собом, да у себи носи и своје мртве.

Све до половине XIX века Србијом су, уз друмове, трунули

лешеве разапетих на точкове, пребијених удова. Птице су их клаувале и јеле, кише спирале крв, сукрвицу и гној, а ветрови разносили смрад, мразови су их претварали у очврсле дроњке тканине и меса. Само су им снегови били кратковечни, бели гробови. Нису их више разпињали Турци, већ

Милош и Карађорђе.

Оглодане кости разапетих бацане су у земљу, без свештеника и опела, без гроба. Њихови истински гробови биће у мислима сродника, ако су их имали, и у мислима оне деце, туђе деце, која су била ужаснути и невољни сведоци распадања.

Онима који умру у туђини, путницима, бундијама, онима који погину у ратовима, или их звери растргну, чија се тела нису

могла наћи, подизани су споменици крај путева, празни гробови крајпуташи. Јер тело је ватра, вода, или земља, а душа је алфа и омега, њој треба подићи светилиште. На тим каменим споменицима, обично обојеним у плаво, исклесани су ликови покојника и сви се они загонетно смеше.

Самоубице, утопљеници и некрште-на деца сахрањивани су изван гробља.

Њима се није дизао спомен. Кад ветрови и кише разнесу и изравнају хумку, кад је прекрију траве и трње, ништа више није подсећало на њихове прекинуте, незадовољене животе, гладне непроживљених дана.

Као што смо сви ми гробља, тако и повести, записи и списи умеју бити гроб. Онима који немају ни правих, ни празних гробова, онима које нико после смрти није окупао, склопио им очи и затворио

уста, над којима није упаљена свећа, над којима нису бдели и нарицали, којима нису обукли нову и чисту одећу, које нису пољубили у чело, за којима нико није просуо кап вина, или ракије, на које није канула суза, којима нико није пожелео да им црна земља буде лака, кад им је већ живот био несносан и тежак, онима без порода и великих дела за памћење, нека ова прича буде гроб. Мали и никакав, али ипак гроб

ПЕТАО

*Излегла се протува
Из бијела камена;
Чудне је пјесме пјевала.
Мртве дозивала.*

дгонетка ове загонетке је наравно – петао. Бијели камен је, наравно, јаје из кога се излегао. Али зашто је петао протува, какве су то чудне пјесме које пјева и зашто су чудне, ко су ти мртви које дозива и зашто то чини?

Овде се морамо бавити речима загонетке, речима властитог језика као да су стране, као да их први пут чујемо, морамо их преводити и разумети, и не само разумети, морамо поринути у њих, морамо их мислити.

ПРОТУВА

Протува је скитница, пустилов, пробисвет, немиран дух који не успева да се скраси, ког место не држи, неко ко срећу, спас, мир, или једноставно живот, види у простору, у кретању.

Све те речи – протува, скитница, пустилов, пробисвет – погране су, јер човек је биће заједништва и станишта, а оне као да се заједнице и једног места одричу, као да им се подсмевају. Отуда онај исконски презир и бес према номадима и чергари-ма чије се кретање схвата као порицање људскости.

Петао има прпошан став, поносно истурене груди, он воли да се шепури, да уздигне краљевску кресту и заигра витешким мамузама, он воли да пркоси и зачикава. Све је то тако, али каква је он скитница?

Божанска! Он је највећи скитач од свих који су се икада потуцали друмовима, јер тамо где се за човека сви путеви завршавају – њему се отварају нови.

Кад ставимо руку на срце, кад останемо са самим собом, признаћемо, морамо, да смо сви ми протуве, скитнице и пробисвети, да ће – ма колико се укотвили и везали, окружили познатим и присним – једном и по нас доћи чамац, незграпан и лак и љуљкаће се на води, стрпљив као колевка, зибаће се као зибка, сво време света биће његово време, а наше ће се крунити, истицати, као последња зрнца песка у клепсидри. Тад ћемо видети петла у пуном сјају, протуву над протувама, како нас води и показује нам пут, према светлу, зорилу, некој чудној светлости у коју се утапамо. Светлост ће бити чудна јер не потиче ни од Сунца, ни од Месеца, већ као да извире из унутрашњости

бића, из вода, из чамца, из оног који лежи,
скриштених руку, упокојен у њему, и гледа
горе ужарену птицу, петла, како лети и
води га.

ЧУДНЕ ПЈЕСМЕ

Петлова песма зове се кукурик, он кад
пева кукуриче. Протегне се на тропрстим
ногама - четврти прст је мамуза – подигне
крила, перје му се наkostenеши, издужи
врат, отвори клун, песма га свог протресе.
После лепета крилима, напразно, као да
жели да се ослободи њеног трага, да га
стресе са себе. Тешка је то песма и код
ње је све важно, и кад се пева и где се пева
и на коју страну се певач окренуо, све је
то знак који упућује на нешто друго, на
удобу и женидбу, на одлазак, на долазак,
изненада, на болест ненадану, на здравље,
на бољитак, или пропаст, на смрт.

Али најважније је да се она не чује
ноћу, тачније пре друге трећине ноћи.
Ноћно певање петла јавно је очитовање
издајства, сврставања на другу страну, на
страну мрачних сила.

Петлао који пева ноћу постаје ухода,
жбир, изасланик бића ноћи, с њима је у
дослуху, њима нас издаје.

Петлао који пева ноћу зове се Кривац.

Петлао који пева ноћу некако је увек
црн. Ноћ се ушуњала у њега још док је
био заматак, у оном бијелом камену, у
јајету, долеујала је као црни прам кроз
оксан беланцета.

Кад убијају Кривца – а све петлове
убијају, али њега најпре – црвеним кон-
цем му вежу клун, да буде нем, да без гласа
оде у смрт, да она тамна сила не сазна да
су јој погубили саучесника.

Његова одсечена глава са завезаним кљуном пада, око још увек гледа, а обезглављено тело се батрга, ломата крилима, као да би да полети. Он, који је птица ходач, сад се сетио летења. Над локвом крви још који трен остаје лепет крила, као дух над водама.

ДОЗИВАЊЕ МРТВИХ (Сан је брат смрти)

Сан је полумрт, мала смрт, као што је – зар не? тако се бар каже – и обрнуто, смрт сан, вечни сан. Сан је мала смрт, смрт је велики, бескрајни сан.

Шта је то заједничко сну и смрти, то што оправдава овакав говор?

Најпре је то путовање душе. И из уснулог и из умрлог излази његова душа, само што ће се прва вратити, при буђењу, а друга неће никада, она ће наставити свој пут. Умрли је, дакле, онај који је заспао и никада се није пробудио. Све су то просте истине у којима се непрестано врте сан и смрт, сан и смрт... Оно што спавач види у сну то су предели и призори које његова душа обилази, у којима учествује. Понекад су они дивни и узвишени, понекад срамотни и подли, веома ретко стишани, једноставни и мирни. У сновима никада не пада само лишће, не ромиња само киша, не веје само снег, не јауче ветар, само. Али то је зато што је сневач још увек жив, што спава, што је само по-

лумртва. Смрт доноси души светло лишће, кишу, снег и ветар. Пустош.

Потом је то немоћ. Уснули и мртви су немоћни. Зато се онај чврсто заспали, који је само тело, не сме будити нагло, зато се не сме окретати у сну, да би душа знала да нађе пут. Зато се не сме љубити уснуло дете, јер је то, у раздвојености душе и тела, слутња оног другог, последњег пољупца. Зато је некада, у биткама, било нечасно нападати непријатеља на коначишту, зато је неизмерна срамота била скрнавити тела мртвих противника.

И на крају је то себичност, себичност сневача и мртваца, јер иједан и други, први накратко, а други заувек, напуштају заједницу. То су за друштво непријатна стања, јер појединац измиче надзору. Уснули могу бити вилонџици и здухачи, вештице, они које душа напушта у сну, а мртви могу бити вампири, они којима душа неће, или не успева, да нећа пут након смрти.

Ето ко су они мртви. Кад петао пева у право време он буди уснуле, полумртве, кад пева у недоба он дозива мртве. И онда га зову Кривац.

Петао је једина птица која нам пева и кад смо живи и кад смо мртви, он не би да нас остави саме, он би све да нас пробуди, да протљамо очи, раширимо руке и ускрснемо у новом дану.

Понегде се верује да змај – осим од змије, шарана и овна – може настати и од петла. Петлу израсту још једна, змајевска крила и он онда креће у бој против ала, олуја и градоносних облака.

Такав змај-петлао може се видети у манастиру Дечани како крилима придржава камени лук прозора и бори се са алом која кидише на њега. Над целим призором преовладавају његова широка, пркосно истурена прса.

ПЕТАО

Између вука и нашег народа постоје извесне везе; наш народ – и то не у фигуративном говору, него у веровањима и религијској пракси – идентификује се са вуком... У једном средњовековном документу, у коме се разни народи упоређују са појединим животињама, за Србина се каже да је вук... У једној босанској успаванци каже се: Нини, сине, вуче и бауче, вучица те у гори родила!

Веселин Чајкановић

У широкој маси народној се мисли да онај ко убија животиње не пролази добро. Опште је веровање да касати морају рђаво завршити. У Блацу, у Топличком округу, за ловце држе да су врло грешни и несрећни људи.

Тихомир Р. Ђорђевић

пас и вук су водичи, водичи душа. Само што је пас прешао у овај свет и можда баш тим преласком постао то што јесте. Само што се пас настојао привикнути, одомаћити, постати веран и та су га настојања мењала.

Вук то никада није чинио. Он је душе сачекивао тек на улазу у Црну шуму, тамо где нико није могао да ступи а да пре тога није склопио очи, заувек. То су његове шуме.

Тако је вук остао туђин, странац. Он је у овај свет могао само да хрупи, провали попут бесне ордије, вазда гладан крви, да посеје страх и смрт. Чинио је то обично ноћу, јер ако је Црна шума његов простор, онда је тамна ноћ његово време. А он у ноћи види, види све, као ми по дану. Очи су му као две луне, пуне, сјајне и жуте

и као да се у њима неке ватре промећу и ваљају, ватре што нису топла као ватре од овога света. Ко их угледа, вучије очи – човек, срна, јагње – не може више да се одвоји од њих. Изгуби глас и следи их, јадниче.

Ни светлост месеца није као она дања. Нема тоpline у њој, већ неки хладан и потмули сјај, што падне по земљи као сребрни плашт, извуче и продуби сенке и тихо блешти, попут ока авети.

Вучије очи су као два месеца. Можда се зато мисли да они завијају на Месец, да се тако с њим договарају и кују ноћне планове, у оних тринаест некрштених дана од Божића до Богојављења.

Али, није тако. Вукови се завијањем дозивају и окупљају, обзнањују своје присуство, понекад тугују над умрлим, несталим и изгинулим члановима чопора.

Једноставно тугују.

Веза између вука и Месеца много је тешња од пуког завијања.

Вукови имају свог пастира. То је велики сребрни вук, или хроми вук, Кривељан, криви, сакати вук, као што је и Месец сакат, од мене па све до уштапа, кад се заокругли и постану пун. Сребрн као Месец и сакат као он, такав је Кривељан. Он је Месец на Земљи и у оном царству сени што нас чека, где ћемо сви једном отпловити, у сребрном чуну сатканом од месечине, низ тиху реку.

У Црној Гори, у Кучима, вука зову дивљина. Само тако. Као да се у њему самом састају и једине сви они ненастањени и непроходни простори, оне звери, опрезне и плахе, реке и језера, којима нико није пловио и птице у крошњама и над водама, раширених крила и облаци изнад њих.

Ко је икада био на оним тужним местима, што их зову вртовима, зоолошким, а уистину су казмати и сећање на оно шта смо све другима учинили, последња места умирања и ишчезавања врста, зна да се и лавови и тигрови смире и дремају лењо и да белоглави супови куњају са главом под крилом, као кокошке, а само вукови шпартају својом тамницом, напред и назад, лево и десно, гипки и бесни, готово луди, као да ће сваки час скочити. Јако је важан тај скок који ће их избавити.

Негде мора да постоји процеп. Они немају времена за нас, њихове очи гледају кроз људе. Они чују зов Црне шуме. Дивљина их зове. Не може без њих.

Вук је све оно што ми нисмо и где ми нисмо, непознато и страшно, самим тим што тамо нема нас. Вук је савршенство странца и зато ће њиме увек плашити децу и приповедаће им глупе бајке, чак и кад га више не буде, кад не буде дивљине, кад не буде непроходних шума, ни звери, ни река, ни птица, кад остане само пуста земља и тмасто небо изнад ње.

Другде га зову још и непоменик, каменик, ала, шумњак, јер се име његово није смело спомињати. А ако би се неком омакло тај је морао да се ухвати за камен, или да стави каменчић испод језика. Да се каменик окамени.

Снага тог имена била је неизмерна. Ако се некоме нису држала деца, ако су побољевала и умирала, онда је детету требало дати име Вук, Вукашин, или Вукана, Вукосава. Онда му зле силе нису могле ништа, јер намериле су се на силу јачу, на вука.

Тома Вучић, устаник, војвода и уставобранитељ, и свакако прек човек, није се уопште звао Вучић. Тако га је мајка прозвала - вучићем, малим вуком - кад је био дете, још у избеглиштву, тамо у Срему, да га заштити од вештица и тако је и остало. И стварно, господар Вучић није страдао

од вештица, дочекао је старост. Ова амајлија од имена изгледа да је помогла. Главему је дошао Милош Обреновић, који уопште није веровао у вештице.

А ову причу о Вучићу забележио је Вук Караџић, шесто дете Јегде и Стефана и прво које је успело да се одржи, да преживи, да га не изједу вештице.

У амајлије које су штитиле од злих и урокљивих очију стављали су вучији зуб, вучију канџу, вучију длаку, комадић његовог меса, па и само срце вука. Нарочито је цењена амајлија од вучијег ока. Око се вади вуку док је још жив, тако да га може још једном погледати. Потом се суши, окива златом и сребром и носи око врата. Болесну децу провлачили су кроз вучији зев, сасушену кожу која је некада покривала чељуст, а огртач од вучије коже, или вучија капа били су најбоља заштита у боју. Онај који је пробао вучијега меса, а оно се не сме јести, постајао је видар и исцелитељ, а нарочито су лековити били његови угризи код гука, израслина и отеклина. Вучију главу стављали су у пчелињаке, да привлачи урокљиве погледе и да се пчеле боље роје и да буду бесне према другим ројевима, вучијим репом китили су капе. Кроз вучији гркл-

ан требало је пити воду да се стекне храброст и бес, али и да се излече грлобоља и болести плућне. За ове болести добро је јести вучија плућа, срце и цигерицу, а противу реуме треба се мазати вучијом машћу.

Где смо то стигли, Господе, у какве тајанствене, надчулне кланице, у којима се дере, сече, реже, комада и раскошћава тело митског претка, где му се ваде очи, утроба, плућа и срце, у којима се топи његово сало? Где ћемо даље, куда, са тим крвавим рукама?

ВУКОВЕ СУ ТАМАНИЛИ НА РАЗНЕ НАЧИНЕ

Ископали би дубоку рупу у земљи и у њу стављали јаре. Рупа је при дну била шира, а ка отвору се сужавала, а само жарело покривали су грањем и лишћем. Кад вук чује врекање јарета, одвојеног од мајке, приближи му се и упадне у замку. Доле, у рупи, сасвим му је јасно где је доспео и шта га чека. И не помишља да закоље и поједе јаре, јер то нема више

никакве сврхе, а вук само зато убија – да би преживео. Ујутру их тако затекну – уздрхтало и од страха занемело јаре и мирног вука који чека свој куршум.

У кршевитим и каменитим крајевима уместо рупе као замке су служили исплетени двоструки кошјеви од прућа, у чијем је средишту, опет, било јагње, или јаре.

Вукове су ловили и на удицу. На гвоздене кукe вешали су комаде меса, али тако да их вук може дохватити само ако високо скочи. Кука му се, кад загризе, зарије у непце, у вилицу, и он остане да виси, да се копрца у ваздуху, у мукама. Убијали би га томагама и камењем, јер нису желели да троше пушчана зрна. Био је немоћан, сигуран плен.

Хватали су их и у гвожђа, или кљуса, гвоздене направе са опругама, које су им ломиле ноге. Пошто су вукови и тако осакаћени одлазили, пузали у шуму, да тамо нестану и умру, замке су везивали ланцима за дрвеће.

Али најбешчаснији начин убијања вукова биле су хајке, убијање у масама, убијање у великим бројевима. У њима је могло да учествује и до хиљаду људи. Ловци, у муку и тишини, заузму неки вис, а хајкачи опколе што већи простор, што више шуме, тако да човек види човека, и онда крећу да пуцају из пиштоља и пушака, да прангијају, лупају у добоше и бубњеве, трубе у трубе и врте чегртаљке.

Бука је несносна и све пред њима бежи.

И ловци и хајкачи су пијани, јер тај пир смрти треба прославити, треба се обезнањен предати покољу и крвопролићу. Понекад се пије црквено вино, које су узели јер на важном су задатку и са обећањем да ће га вратити, кад продају одране коже. Убија се све, вукови, медведи, срне, јелени, зечеви, лисице и ласице, јазавци, све што избезумљено и у страху бежи испред пијане хајке.

Кажу да само вукови умеју да осете преплашеног ловца, горе, на вису, оног који у срцу није убица и да сви јуришају тамо и да се понеки спасе.

И то није све! Ми смо се ругали вуку, гладном и мршавом, без уха, изровашеном, пробијеном чела, поломљених зуба, кусом, безрепом, пребијене кичме, како се вуче и крепава у неком проклетом пољу. Ликовали смо над његовим грдним ранама, над његовом патњом.

И то није све! На покладе носили су сламом напуњену кожу вука натакнуту на ражањ и певали су поспрдане песмице.

Вујо ми је остарио,
Планине је оставио,
У поље је силазио,
Грдне ране задобио,
Не мога' их носити,
Подига' се просити...

Ругали су се вуку, а за узврат добијали су суво месо, сланину, хлеб, со и ракију. Нису добијали јаја и млеко, као прапочела, и нису их пуштали у кућу, до огњишта, тамо где су вериге, сведоци истине.

Вучари су комедијанти, лакрдијаши, заправо просијаци у покладним данима, оним пред велике постове и искушења, њихова је улога развеселити свет. Све је ту глума и као, само је одрана кожа права, прави је убијени вук, права је његова смрт.

Са спрдњом нико није далеко догурао, па нису ни вучари. Кад разудане покладе прођу и испари попијено вино и ракија, кад пијаначка гордост спласне, остаје поприлично сложен, непрегледан свет у коме треба наћи себе, у коме нема места порузи, осим над самим собом.

Тада су сви они, који су се смејали одраној и напуњеној кожи, у страху пред вуком славили вучије дане. А њих је било много. Готово је читава зима била посвећена вуку, јер то је онај део године када се он спушта међу овце и стоку и у људска станишта. Све од Митровдана, 8. новембра, па до светог Саве, 27. јануара, било је у знаку вука, а протезало се и до Тривундана, 14. фебруара.

Понегде се читава седмица пред вучији дан постила, а за сам празник жене нису смеле плести, шити, ткати, а мушкарци упрезати воловове, орати, сећи, није се смео користити нож, маказе, игла, секи-

ра, ништа што би подсећало на вучије челюсти и зубе. О вериге се качио камен, или кључ, да се каменик окамени, да му се вилице закључају.

На Бадње вече за вука су спремали вечеру и остављали му је на раскршћу. Онај ко би донео вечеру морао се вратити кући а да се ниједном не осврне.

А крајем јануара појављивао се свети Сава. Окружен вуковима, као хртовима, ослањао се на змијолики штап, а у левој руци је држао црног петла. Свети Сава је имао очи, али чинило се да га гледање не занима, да уместо њега гледа црни петлао. Имао је и уши и носнице, али уместо њега ослушкивали су и њушили вуци. Хо-дао је усправно, само зато што је носио штап. Иначе би гмизао, или летео.

Свети Сава је био сав унутар себе – слеп, глув и нем – а опет је био и сав изван себе, ништа није могло промаћи његовим чулима. Кривељан!

То је био приказ од кога се луди и губи разум, од кога се душа растаче. Душа и разум запоседнути су празнином и пуноћом у исти мах. Стровалити се и сурвати у бездане поноре, од којих, на крају, не остане ништа, чак ни осећај тела, шум крви, откуцаји срца, ништа, само мук и мрак, а истовремено бити у пупању лишћа и трава, удару ветра, таласању воде, у крилима птица, у јастучићима шапа, у шкргама, крљуштима и репу рибе. Ко то

може, а да се не распрсне, да не нестане и да радосним смехом не прекрије своје нестајање?

На крају – остане само тај смех, као у планини хум.

Над њим урлик вука, црних грана шум.

